

ψυχολογίας ή των σχηματισμών αλά Φρόντ, είναι και από τους ακόμη λιγότερους που επεκτείνουν την επιταγή της επανόδου στον ίδιο τον Λακάν. Στο νέο του βιβλίο διαβάσει έναν Φρόντ που σε μεγάλο βαθμό έχουμε παρεξηγήσει αλλά και έναν Λακάν που πολύ λίγο γνωρίζουμε. Και τους διαβάσει προβάλλοντας τις θέσεις του ενός πάνω στο σώμα των κειμένων του άλλου και από τη σκοπιά μιας πλούσιας μεταγενέστερης βιβλιογραφίας που αναδεικνύει πτυχές των αντικειμένων τους που ο ίδιος δεν είχαν τη δυνατότητα να αναγνωρίσουν. Τους διαβάσει δε emphaticά αντιδογματικά, ως μεγάλους θεωρητικούς, αλλά θεωρητικούς της εποχής τους. Κι αυτή η ιστορική τοποθέτηση επιτρέπει στον Λίποβατς όχι μόνο να ανασυγκροτήσει το πεδίο της φιλοσοφικής σύγκρουσης εντός της οποίας έδρασαν οι δύο κορυφαίοι ψυχαναλυτές, και επομένως να αναζητήσει τα κενά του λόγου τους, αλλά και να επεκτείνει διαλεκτικά τον ανανεωμένο αυτό λόγο καθιστώντας τον εργαλείο ανάλυσης των σημερινών αντιφάσεων. Αντιγράφω από τον επίλογο: «Εκείνο που λείπει... τόσο στις φροϋδικές όσο και στις λακανικές αναλύσεις είναι η πολιτική διάσταση. Ο Φρόντ δεν έζησε για να δει τις χειρότερες θηριωδίες του εθνικοσοσιαλισμού και του σταλινισμού· το ίδιο ισχύει και για τον Λακάν, αναφορικά με τις ιστορικές εξελίξεις μετά το θάνατό του, το 1981. Η πολιτική διάσταση λείπει στην ψυχανάλυση, καθώς και στους φιλοσοφικούς, υπαρξιακούς Λόγους, εξ αρχής· απουσία, η οποία εξηγείται από την αυτοκατανόησή τους, εφόσον αναδύθηκαν ως ριζική, ατομικιστική άμυνα ενάντια στους αλλοτριωτικούς μηχανισμούς της συλλογικότητας και του πολιτισμού. Το γεφύρωμα του χάσματος αυτού παραμένει πάντοτε ανοιχτό, άλυτο πρόβλημα –αλλά πρόκειται για κάτι που υπερβαίνει τα όρια της ψυχανάλυσης. Στο βαθμό που το ερώτημα μπορεί να λυθεί από τη φιλοσοφία του Πολιτικού και του Πολιτισμού, η ψυχανάλυση εγκαλείται να εισέλθει σε διάλογο με τη φιλοσοφία.» (σ. 301-302).

Ο διάλογος με τη φιλοσοφία. Ίδου το διακύβευμα της διπλής αναγνωστικής επανόδου. Ο Λίποβατς διαβάσει λοιπόν Φρόντ και Λακάν, όπως διαβάσει και τα ιδρυτικά κείμενα της θεολογικής παράδοσης, αναζητώντας ένα κρυμμένο και εν πολλοίς ανατρεπτικό νήμα στην ιστορία της φιλοσοφίας. Κρυμμένο επειδή η φιλοσοφική έρευνα δεν το έχει αναδείξει, όχι επειδή είναι αόρατο. Είναι εκεί μπροστά στα μάτια μας και γι' αυτό δεν το βλέπουμε. Αυτό το νήμα μάς δείχνει το βιβλίο, σαν τεντωμένο δάκτυλο που ακολουθεί τη γραμμή, για να δούμε, και πάλι με ένα «αχά!» το σχηματιζόμενο περίγραμμα. Το περίγραμμα αυτού που ήδη ο τίτλος δηλώνει κατηγορηματικά: της πορείας προς την απώλεια του ονόματος του πατέρα και την μεταβολή της ποιότητας εκείνης της δυσφορίας που χαρακτηρίζει τον βίο εντός του πολιτισμού. Εδώ είναι που ο Λίποβατς «ξυστρίζει ανάτριχα» την ιστορία της φιλοσοφίας, ξαναδιαβάζοντάς την από την ιστορική στιγμή του συρρικνωμένου υποκειμέ-

νου της ύστερης νεωτερικότητας, από τη στιγμή μιας κοινωνίας που έχει άναρχα αποδομήσει την πατρική αυθεντία, από τη στιγμή ενός αφελούς επιστημολογικού σχετικισμού, από τη στιγμή μιας ψευδο-προοδευτικής απάρνησης των αξιακών δεσμεύσεων και ενός νεόκοπου μιντιακού ολοκληρωτισμού. Αυτήν την ιστορία της φιλοσοφίας ο Λίποβατς την έχει σχεδιάσει ήδη στο προηγούμενό του βιβλίο από τη σκοπιά της επαναλαμβανόμενης ανάδυσης και κατάδυσης ενός μοτίβου που συνδέεται με την παράδοση των γνωστικών. Εδώ την σκιαγραφεί επικαιροποιώντας πλευρές της ανατολικής σκέψης, της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας, του γερμανικού ιδεαλισμού, του ρασιοναλισμού, του υπαρξισμού ή και της σύγχρονης πολιτικής φιλοσοφίας.

Η προτεινόμενη ανάγνωση της ιστορίας της φιλοσοφίας έχει ένα ρητό και ένα λιγότερο προβαλλόμενο, αλλά θεμελιακό, άξονα οργάνωσης. Ο πρώτος προέρχεται από την ψυχχαναλυτική οπτική της ανασυγκρότησης και αφορά την *επιθυμία*, τον όρο δηλαδή που σχεδόν συστηματικά απωθεί ο «κανόνας» της δυτικής παράδοσης, τον όρο που επιβάλλει μια συστηματική αναθώρηση της υποκειμενικότητας όπως αυτή διαμορφώνεται από τις μεγάλες φιλοσοφικές σχολές. Ο δεύτερος συγκροτεί ένα πρόταγμα που φαινομενικά –αλλά μόνο φαινομενικά– μοιάζει να αντιστρατεύεται την ανάδειξη του προηγούμενου όρου: αναφέρομαι στον Λόγο, τον ορθό Λόγο. Το διακύβευμα, διακύβευμα ολοκληρου του ερευνητικού προγράμματος του Λίποβατς, νομίζω πως είναι η διάσωση του Λόγου μέσα από την αναγνώριση της επιθυμίας. Η διάσωση του Λόγου υπ' αυτό το πρίσμα σημαίνει θεωρητική αλλά και πρακτική υπέρβαση ή τουλάχιστον (καθώς ο Λίποβατς είναι προσεκτικός και αποφεύγει τις προγραμματικές και δυνάμει στρεβλωτικές διακηρύξεις) *στάθμιση* των ενδογενών του αντιφάσεων, θεωρητική δηλαδή και πρακτική-πολιτική αντιμετώπιση («συνειδητοποίηση» θα έτεινε να πω) αυτού που έχει καταγραφεί ως «διαλεκτική του Διαφωτισμού» ή σε πιο σύγχρονους κοινωνικούς όρους ως «αναγκαστικότητα και διακινδύνευση της Νεωτερικότητας». Θεματοποιώντας την συγκροτησιακή έλλειψη του Λόγου, την έλλειψη που του κληροδοτεί η αμηχανία μπροστά στην επιθυμία, όπως και η ανάλογη δυσφορία αλλά και ελπίδα μπροστά στο Άλλο, το Θείο, τον πρωταρχικό Πατέρα ή και την ετερονομία που ενυπάρχει στην θεμελίωση των κανόνων, και αναγνωρίζοντας εξ αρχής την ανάγκη υπέρβασης των φιλοσοφικών διψιών, το φιλοσοφικό και πολιτικό πρόγραμμα του Λίποβατς δεν τοποθετείται κάπου ανάμεσα. «Αν θέλει κανείς», γράφει, «να αποφύγει την κυριαρχία του μεταμοντέρνου σχετικισμού και της τυχαιότητας, τότε πρέπει κάποτε να αποδεχτεί ότι υπάρχουν ιδέες όπως ο Νόμος –μόνον που πρέπει να ξαναγράψει το Νόμο ξανά και ξανά.» (σ. 248-249).

Η τοποθέτηση αυτή, «Νόμος μεν, οπωσδήποτε Νόμος, αλλά Νόμος που πρέπει διαρκώς να ξαναγράφεται», συνιστά μια εντονότατα πολιτική

και καθόλου βολική *στάση*. Μια στάση που διαπερνά το κείμενο και τη συνολική φιλοσοφική έρευνα του συγγραφέα. Το σημαντικότερο ίσως από εκείνα τα «άσπετα λοιπόν!», με τα οποία ο συγγραφέας ανταμείβει τον αναγνώστη που τον συντροφεύει στην έρευνά του, είναι ακριβώς η διαπίστωση ότι σε μια δεύτερη ματιά, πόσο μάλλον σε μια δεύτερη ανάγνωση, ολόκληρο το κείμενο αποδεικνύεται μελέτη εφαρμογής ενός emphaticά αντι-ολοκληρωτικού φιλοσοφικού και επιστημονικού λόγου. Ο Λίποβατς ξαναγράφει από τη συγκεκριμένη σκοπιά την ιστορία της φιλοσοφίας για να προσημειώσει και εν τέλει να πολεμήσει κάθε έκφανση ολοκληρωτισμού, όπου κι αν αυτός εδράζεται εντός των κατά καιρούς κυρίαρχων λόγων. Η δική του αρνητική διαλεκτική έχει αυτό ακριβώς το πρόσημο. Μας επιστά την προσοχή σε όλες εκείνες τις πηγές από τις οποίες έχει αντλήσει ο κάθε είδους ολοκληρωτισμός αλλά ακόμα και σε εκείνες που *θα μπορούσε* να αξιοποιήσει.

Κι αυτή του η στάση μάς επαναφέρει στο ύψος του. Η αποφυγή των κοινών τόπων, των στερεότυπων εμπεδωμένων ερμηνειών, των συνημμένων διαδρομών της σκέψης και της έρευνας, εκείνη δηλαδή η εμμονή στα «όμως» και τα «ωστόσο» υπηρετούν μια μαχόμενη αντιδογματική, ανοικτή γραφή.

Η όποια δυσφορία κατά την ανάγνωση είναι λοιπόν προϊόν μιας σπάνιας πολιτικής κουλτούρας.

Για το βιβλίο

Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Πέρα από το 16: τα πριν και το μετά*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2007, 237 σ.

Αλέξης Δημαράς*

Μου επιτρέπετε, ελπίζω, να αρχίσω με τη διευκρίνιση ότι η κρίση μου δεν μπορεί να είναι αντικειμενική. Παρακολούθησα από πολύ κοντά την πορεία

* Ο Αλέξης Δημαράς είναι ιστορικός της εκπαίδευσης.

του πνευματικού τέκνου που παρουσιάζεται σήμερα εδώ, από τη σύλληψή του, τη γέννηση, τη δύσκολη εφηβεία και ως την ωρίμανσή του. Θα προσπαθήσω, λοιπόν, περισσότερο να σχολιάσω μερικά από όσα αναπτύσσει ο Νίκος Αλιβιζάτος, παρά να επιχειρήσω να αποτιμήσω άμεσα την εργασία του.

Ανάλογα οφείλω να ομολογήσω και για τον εκδότη του βιβλίου, το «Μεταίχμιο», δηλαδή τον κ. Νώντα Παπαγεωργίου. Μας συνδέει μακροχρόνια συνεργασία, παλαιότερη και από τη σχέση συγγραφέα-εκδότη. Η διάρκεια της δίνει υποκειμενικές διαστάσεις στις όποιες κρίσεις για το έργο του. Αντικειμενική, πάντως, και επαινετή, είναι η διαπίστωση πως το Μεταίχμιο αντλεί από τα ευώλητα εκπαιδευτικά για εκδόσεις μικρής κυκλοφορίας επιστημονικών εργασιών –εμείς οι δυο-πώλητοι ευχαριστούμε.

Παρ' όλα αυτά, μου έγινε η τιμή να κριθώ αρμόδιος να σχολιάσω το *Πέρα από το 16: τα πριν και τα μετά*, και μου ζητήθηκε να εστιάσω στα «πριν». Και αφού πιστεύω ότι νομιμοποιούμαι να αναφερθώ και στις άλλες –πλην της Ανωτάτης– βαθμίδες, αρχίζω αφοριστικά, λέγοντας ότι τόσο τα παρελθόντα όσο και τα της λεγόμενης γενικής εκπαίδευσης φαίνεται να δικαιώνουν τον συγγραφέα. Το άρθρο 16 χρειάζεται μεταρρύθμιση – και μάλιστα πολύ ευρύτερη από εκείνη που συγκεντρώνει τώρα την προσοχή της κοινωνίας.

Ως παράδειγμα για την ανάγκη ευρύτατης παρέμβασης θα χρησιμοποιήσω τα σχετικά με την § 2 του άρθρου, όπου ορίζεται σκοπός της εκπαίδευσης: «η ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, η ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και η διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες».

Το έδαφος είναι ολισθηρό από την ασάφεια των εννοιών, την όποια μεταξύ τους συνάφεια αλλά και από τη σχέση τους με τα διδασκόμενα αντικείμενα –συνεπώς και επικίνδυνο. Γιατί, ας πούμε, η έννοια *ηθική αγωγή* έχει πολύ αμφίβολη ρυθμιστική αξία καθώς τη χαρακτηρίζει απόλυτη αοριστία. Μια αοριστία που πηγάζει από την ευρύτητα και την ασάφεια του όρου και στις δύο βασικές εκδοχές του: στην κοινή χρήση ηθικό είναι ό,τι δεν παραβαίνει τους συγκεκριμένους σε κάθε κοινωνία και εποχή θεσμοθετημένους κανόνες. Το βάρος πέφτει, βέβαια, στο *θεσμοθετημένους*. Εξάλλου στη φιλοσοφία, σύμφωνα με τον λεξικογραφικό ορισμό, η έννοια περιλαμβάνει ό,τι –στον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου– είναι απαλλαγμένο από τους όρους και τις απαιτήσεις του φυσικού κόσμου. Και στις δύο περιπτώσεις –την κοινή και τη φιλοσοφική– η συνταγματική χρήση του όρου με την αοριστία του όχι μόνο δεν αποτελεί δέσμευση του κοινού νομοθέτη, αλλά αντίθετα του παρέχει την ευχέρεια να προβεί σε απολύτως αυθαίρετες ρυθμίσεις.

Κάπως διαφορετικά είναι τα πράγματα σε σχέση με την αντίστοιχη δέσμευση για τη *θρησκευτική αγωγή*. Εδώ από τα συνταγματικά συμ-

φραζόμενα προκύπτει σαφώς ότι πρόκειται για επιβολή του μαθήματος των Θρησκευτικών ως υποχρεωτικού –δηλαδή επίσης εμμέσως αλλά και εξίσου σαφώς– για υποχρεωτική κατήχηση στο χριστιανορθόδοξο δόγμα. Μαζί με τα πολλά που αγνώω, δεν γνωρίζω και περίπτωση που αλλόθρησκος πολίτης αυτής της χώρας να έχει ζητήσει, ως απόρροια αυτής της διάταξης, να εξασφαλιστεί σε δημόσιο σχολείο η θρησκευτική αγωγή του παιδιού του στο δικό του δόγμα. Συνάγω, όμως, ότι η εκτελεστική εξουσία απαλλάσσει απλώς τον εαυτό της από την τήρηση ρητής συνταγματικής υποχρέωσής της, αποφασίζοντας να του επιτρέψει να απομακρύνει το παιδί του από το μάθημα των Θρησκευτικών.

Αλλά η ρήτρα της θρησκευτικής αγωγής αφήνει επίσης περιθώρια στην Εκκλησία της Ελλάδος –και αυτό είναι ευρύτερα γνωστό– για διάφορες παρεμβάσεις, πέρα από το μάθημα των Θρησκευτικών, σε θέματα λειτουργίας των σχολείων: από τον οργανωμένο εκκλησιασμό ως την οργανωμένη εξομολόγηση και από τον Δαρβίνο ως την «εθνικά ορθή ιστορία». Τα προβλήματα που δημιουργεί μια τέτοια ανάμειξη μπορεί, νομίζω, να προβλεφθεί ότι θα οξύνονται με το χρόνο.

Από την άποψη αυτή, αλλά και γενικότερα, είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική διαχρονικά η περίπτωση των διδακτικών ωρών που ορίζονται στο πρόγραμμα του Λυκείου για τα Θρησκευτικά και τη Φυσική Αγωγή (που κι αυτή –θυμίζω– περιλαμβάνεται στη συνταγματική περιγραφή): Από το 1981 ως σήμερα οι ώρες των Θρησκευτικών έχουν μειωθεί κατά 17% – είχε επιχειρηθεί περιορισμός κατά 33% αλλά με παρεμβάσεις που δικαιώθηκαν και στο Συμβούλιο Επικρατείας, η μείωση περιορίστηκε σε αυτό το 17%. Ταυτόχρονα, ωστόσο, οι ώρες οι προβλεπόμενες για τη Φυσική Αγωγή έχουν μειωθεί κατά 24% – σιωπηρά χωρίς κοινωνική αντίδραση και χωρίς προσφυγές.

Αλλά η συνταγματική διάσταση της ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης έχει και άλλα πολλά ενδιαφέροντα κεφάλαια. Ανάμεσά τους επιλέγω να αναφέρω ένα μόνο από τα πιο σημαντικά: τη θεσμική αναγνώριση της χρήσης της δημοτικής στο σχολείο, και τη διδασκαλία της. Κι αν αυτό έγινε για πρώτη φορά το 1916 στη Θεσσαλονίκη σε επαναστατικές συνθήκες, η επικύρωση της ρύθμισης ύστερα στην Αθήνα έγινε με πλήρη ισχύ του Συντάγματος (του 1911), που ρητά την απαγόρευε. Τα εθνικο-πολιτικο-πολιτισμικά πισωγυρίσματα που ακολούθησαν, δημιούργησαν συνθήκες οι οποίες επέβαλαν επανάληψη της παρέμβασης για τη δημοτική. Πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της Μεταρρύθμισης Παπανδρέου-Παπανούτσου το 1964, με πλήρη ισχύ του Συντάγματος του 1952, το οποίο επίσης είχε διατηρήσει τις παρεμβάσεις στην «επίσημη γλώσσα» σε καθεστώς ρητής απαγόρευσης.

Από άλλη οπτική γωνία επισημαίνεται ότι υπάρχουν σημεία όπου το Σύνταγμα απλώς επικυρώνει μείζονα μέτρα ήδη θεσμοθετημένα με απλό νόμο.

Τέτοια είναι, για παράδειγμα, η περίπτωση της αύξησης των ετών της ελάχιστης υποχρεωτικής φοίτησης από έξι σε εννέα: είχε περιληφθεί στη νομοθεσία της μεταρρύθμισης του 1964 και απλώς απέκτησε συνταγματικό κύρος το 1975, αναποτελεσματικά, όπως αποδεικνύεται, ως σήμερα.

Η θεώρηση, λοιπόν, των πραγμάτων στην προοπτική της ιστορίας της εκπαίδευσης επιβεβαιώνει την ποικιλία των παραλλαγών την οποία παρουσιάζει η στάση του κοινού νομοθέτη, της εκτελεστικής εξουσίας ή/και της κοινωνίας απέναντι στις εκάστοτε συνταγματικές δεσμεύσεις και επιταγές. Για τον στοχαστή τίθεται συνεπώς και εδώ το δίλημμα της επιλογής ανάμεσα στις δύο κύριες τάσεις που εκδηλώθηκαν κατά τις συνταματολογικές συζητήσεις στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, και εκφράζονται κυριαρχικά από τις θέσεις που υποστήριξαν ο Βενιζέλος και ο Παπαναστασίου, αντίστοιχα. Τις συνοψίζει δόκιμα ο κ. Αλιβιζάτος στο βιβλίο του, και παραθέτω από εκεί τα βασικά σημεία τους: Ο Βενιζέλος «ευνοεί τα λίγα λόγια και τις λιτές διατυπώσεις [και θεωρεί ότι το Σύνταγμα αποτελεί] σύνολο δεσμευτικών κανόνων δικαίου και αρχών που φιλοδοξούν να ρυθμίσουν τη ζωή των πολιτών». Ο Παπαναστασίου από την άλλη πλευρά ήθελε το Σύνταγμα «να περιλαμβάνει διατάξεις προγραμματικές [...] σκοπός των οποίων ήταν να υποδεικνύουν κατευθύνσεις, να ανοίγουν ορίζοντες και να θέτουν απώτερους στόχους», δηλαδή, προσθέτω, διατάξεις που να δεσμεύουν τον κοινό νομοθέτη για να κινηθεί προς συγκεκριμένο κοινωνικό-ιδεολογικό στόχο. Σχολιάζω, πάντως, παρενθετικά ότι βρίσκω κάπως υπερβολική στο βιβλίο την απαξίωση αυτής της θέσης του Παπαναστασίου.

Επανερχομαι στα ουσιαστικά για να παρατηρήσω ότι, με βάση όσα ανέφερα από την Ιστορία, πιστεύω πως στα σχετικά με τον σκοπό του εκπαιδευτικού συστήματος θα ήταν θεμιτό να ακολουθήσει κανείς σήμερα τη γραμμή του Ελευθερίου Βενιζέλου. Αυτό θα σήμαινε απάληψη του σχετικού με τον σκοπό της εκπαίδευσης εδαφίου από το συνταγματικό άρθρο. Θα μπορούσε σχετικά να επαναληφθεί και η προτροπή που είχε διατυπώσει προς τους συναδέλφους του στη Βουλή ο βουλευτής Ηρακλής Πετμεζάς σε αντίστοιχη συζήτηση κατά την αναθεώρηση του 1864 – πριν από περίπου ενάμιση αιώνα: «Τι την φοβάστε», τους είπε, «την [αιρετή, κεντρική] κυβέρνηση – Η κυβέρνησις, οιαδήποτε και αν είναι, έχει ίσην φιλοτιμίαν με ημάς».

Ανάλογα θα ταίριαζε ενδεχομένως να υποστηριχθούν και σχετικά με τη διάρκεια της υποχρεωτικής φοίτησης, με την πρόσθετη προσδοκία ότι οποιεσδήποτε παρεμβάσεις θα γίνονταν έτσι με περισσότερη άνεση, ύστερα από σοβαρή διερεύνηση των συναφών θεμάτων, και μετά την εξασφάλιση των ποικίλων προϋποθέσεων. Θα υπήρχε, δηλαδή, η ελπίδα ότι δεν θα επαναλαμβανόταν το φαινόμενο μείζονος σημασίας, θέματα όπως η προσθήκη ενός νηπιαγωγικού έτους στην υποχρε-

ωτική εκπαίδευση, να νομοθετούνται σχεδόν εν κρυπτώ, με απίστευτη για τέτοιας υψής μέτρο επιπολαιότητα και με την (αντισυνταγματική αν δεν κάνω λάθος) διαδικασία της ένταξης της σχετικής διάταξης σε άσχετο νόμο, όπως έγινε στα τέλη του περασμένου έτους. Το υποχρεωτικό νηπιαγωγείο θεσμοθετήθηκε στο άρθρο 73 του νόμου «Αναδιάρθρωση των κλάδων του Ταμείου Συντάξεων Μηχανικών και Εργοληπτών Δημόσιων Έργων (ΤΣΜΕΔΕ) και ρύθμιση άλλων θεμάτων αρμοδιότητας του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας». Χωρίς προβληματισμό, χωρίς συζήτηση, χωρίς εξασφάλιση προϋποθέσεων.

Αλλά αν για αυτά τα θέματα δημιουργείται η αίσθηση ότι ταιριάζει η παραδοχή της λιτής βενιζελικής προσέγγισης και η επανάληψη της προτροπής εμπιστοσύνης του Πετμεζά, για τα σχετικά με την πανεπιστημιακή βαθμίδα η Ιστορία, η παλαιότερη και η πιο πρόσφατη, δείχνουν ότι θα έπρεπε να κινηθεί κανείς περισσότερο προς τη δεσμευτική-οραματική λύση του Παπαναστασίου.

Γιατί, βγαίνοντας λίγο από τα στενά όρια της επιστημονικής ειδικότητάς μου, εκφράζω την πεποίθηση ότι η σχετική μεταρρύθμιση πρέπει να ικανοποιεί δύο ζητούμενα: το ένα είναι η δραστική αναβάθμιση, ανεξαρτητοποίηση και αναμόρφωση των υπαρχόντων δημόσιων ιδρυμάτων, με ταυτόχρονη πλήρη εξασφάλιση των μέσων για την κάλυψη των αντίστοιχων δαπανών. Το δεύτερο ζητούμενο είναι η αντιμετώπιση του θέματος των μη κρατικών πανεπιστημίων. Εδώ, όμως, θεωρώ ότι το όποιο άνοιγμα πρέπει να γίνει μόνο μετά την –ανεξάρτητη και απαιτούμενη ούτως ή άλλως– ικανοποίηση του πρώτου ζητουμένου, και με σαφείς δεσμεύσεις για την ποιότητα της εκπαίδευσης που θα παρέχεται από αυτούς τους νέους φορείς. Με αυτά που λέω προσπαθώ να ενισχύσω την άποψη του Νίκου Αλιβιζάτου (παρατίθεται και στο οπισθόφυλλο του βιβλίου) ότι «το καταστροφικότερο σενάριο θα ήταν να επιτραπεί η άνευ όρων ίδρυση ιδιωτικών ΑΕΙ, χωρίς ταυτόχρονα να καταργηθούν τα δεσμά που το σημερινό άρθρο 16 επιβάλλει στη λειτουργία του δημόσιου πανεπιστημίου».

Διευκρινίζω, ωστόσο, ότι δεν συμμερίζομαι την αισιοδοξία του συγγραφέα ότι η απαλλαγή των πανεπιστημίων από το καθεστώς των ΝΠΔΔ θα οδηγήσει στη λύση των προβλημάτων ποιότητας που τα χαρακτηρίζει τώρα. Η απαλλαγή αποτελεί αναγκαία αλλά όχι επαρκή συνθήκη της αναβάθμισης. Για την επίτευξη της απαιτούνται και άλλα πολλά και σημαντικά.

Πάντως επειδή μια τέτοια πολύπλοκη διαδικασία απαιτεί και σαφή προσδιορισμό ποικίλων προϋποθέσεων –αλλά όχι μόνο για αυτό– θεωρώ απολύτως αναγκαία την εξασφάλιση του ελέγχου των συνταγματικών ρυθμίσεων, την οποία εγγυάται η ανάγκη αυξημένης πλειοψηφίας 180 βουλευτών. Για τον ίδιο λόγο άλλωστε, βρίσκω ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα την πρόταση που περιλαμβάνεται στο σχέδιο του κ. Αλιβιζάτου για τη σύσταση μιας

αρμόδιας για τα θέματα αυτά ανεξάρτητης αρχής. Απαιτείται, όμως, και γι' αυτή πολλή συζήτηση. Και θεωρώ απολύτως θετικό ότι τώρα έχουν δημιουργηθεί οι προϋποθέσεις για ουσιαστική –και με την απαραίτητη άνεση χρόνου– διερεύνηση των θεμάτων που συνδέονται με το άρθρο 16 και την τροποποίησή του. Και διαπιστώνω με ιδιαίτερη ευχαρίστηση ότι το βιβλίο, στην παρουσίαση του οποίου έχω την τιμή να μετέχω σήμερα, αποτελεί λαμπρή βάση για τη συζήτηση αυτή.

Πάυλος Σούρλας*

Το βιβλίο του Νίκου Αλιβιζάτου για την αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος είναι βιβλίο που παίρνει θαρραλέα θέση σε ένα εντελώς επίκαιρο ζήτημα. Φωτίζει εξαιρετικά το πρόβλημα της παιδείας, ιδίως της Ανώτατης, με ιστορικές αναδρομές αλλά και επίκαιρα επιχειρήματα, δίνοντας νέο βάθος στη δημόσια συζήτηση. Νομίζω ότι, με τις ιστορικές του παρατηρήσεις, δείχνει και τη διαχρονική αδυναμία της ελληνικής κοινωνίας να συζητήσει με ψυχραιμία και με έλλογα επιχειρήματα για ένα τόσο μεγάλο θέμα όπως η παιδεία. Οι περισσότερες θέσεις του βιβλίου με βρίσκουν σύμφωνο. Θα αναφερθώ σε ορισμένες από αυτές και επίσης, θα εκφράσω μερικές προσωπικές σκέψεις, κυρίως για την Ανώτατη Εκπαίδευση, που το βιβλίο του Νίκου Αλιβιζάτου με βοήθησε να ξεκαθαρίσω.

Θα ταξινομήσω τις παρατηρήσεις και σκέψεις μου με αφετηρία τρεις θεμελιώδεις αρχές που νομίζω ότι πρέπει να διέπουν τις γενικές ρυθμίσεις για την παιδεία, και πρώτες απ' όλες τις συνταγματικές: πρόκειται για την *αρχή της ελευθερίας*, την *αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης* και την *αρχή της ποιότητας και αξιοκρατίας*. Οι αρχές αυτές είναι εντελώς θεμελιώδεις και πρέπει να τις σεβόμαστε στην πλοκή και αλληλεξάρτησή τους.

Πρώτα η αρχή της ελευθερίας. Βασικότετη προϋπόθεση για την ανάπτυξη της παιδείας είναι ότι πρέπει να είναι ελεύθερη. Όπως προκύπτει και από το βιβλίο, είναι μια αρχή της οποίας στη χώρα μας έχουμε μάλλον υποτιμήσει τη σημασία. Το βιβλίο του Νίκου Αλιβιζάτου μας υπενθυμίζει ότι το Σύνταγμα παλαιότερα την αγνοούσε εντελώς και ότι σε πολύ μεταγενέστερο στάδιο της συνταγματικής μας ιστορίας υιοθετήσαμε τουλάχιστον την ελευθερία της διδασκαλίας και της έρευνας, καθώς και, στην Ανώτατη Παιδεία, μια θολή και ελαστική έννοια της αυτοτέλειας των ΑΕΙ. Όμως

* Ο Πάυλος Σούρλας είναι καθηγητής φιλοσοφίας του δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

και αυτό δεν είναι αρκετό. Κατάπληξη προκαλεί κάτι που ο Νίκος Αλιβιζάτος επισημαίνει, ίσως για πρώτη φορά: ότι το Σύνταγμά μας δεν γνωρίζει, και κανείς στη συζήτηση δεν έχει προτείνει, ένα *ατομικό δικαίωμα* στην παιδεία, και ότι χρειάστηκε η ΕΣΔΑ και η νομολογία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων για να μας το επισημάνει. Ατομικό δικαίωμα στην παιδεία, πέρα από την ελευθερία της διδασκαλίας και της έρευνας, σημαίνει, πρώτον, ότι η πολιτεία δεν δικαιούται να αποκλείει κανέναν από την εκπαιδευτική διαδικασία για λόγους άσχετους με τις αρχές που διέπουν την παιδεία, π.χ. για λόγους φυλής, φύλου, κοινωνικής θέσης ή υπηκοότητας προκειμένου περί αλλοδαπών εγκατεστημένων στη χώρα μας. Σημαίνει επίσης, ότι η παιδεία αποβλέπει στη διαμόρφωση αυτόνομων υποκειμένων, που να είναι σε θέση να επιλέξουν τα ίδια τους σκοπούς και τις αξίες του βίου τους. Οποιοδήποτε άλλο σκοπό που να αφορούν το περιεχόμενο της παιδείας, εθνικοί, θρησκευτικοί ή γενικά αρετολογικοί, έρχονται πολύ μετά και ιδίως δεν μπορούν με τίποτε να εκτοπίσουν τον σκοπό της δημιουργίας αυτόνομων υποκειμένων. Αποτελεί, συνεπώς, δικαίωμα του εκπαιδευόμενου (ή των γονιών του, εφόσον είναι ανήλικος) να αποκλείσει εκπαιδευτικά περιεχόμενα που περιορίζουν την αυτονομία του ή δεν συνάδουν με βιοτικές αξίες που είναι για τον ίδιο επιτακτικές.

Δεύτερη ανέφερα την αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης. Είναι επίσης μια πολύ σημαντική αρχή. Από αυτήν απορρέει το κοινωνικό δικαίωμα στην παιδεία, η απαίτησή μας δηλαδή, απέναντι στην πολιτεία να λαμβάνει όλα τα κατάλληλα μέτρα, ιδίως να παρέχει ή να εξασφαλίζει τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους για την προαγωγή της παιδείας σε όλες τις βαθμίδες, αλλά και η αρχή της ισότητας ευκαιριών για όλους στην πρόσβαση στην παιδεία (αν βέβαια αποκλειστεί κάποιος συγκεκριμένος, τότε προσβάλλεται το ατομικό του δικαίωμα). Από αυτήν την αρχή έχει συναχθεί επίσης ο κανόνας της δωρεάν παιδείας. Είναι ένα πολύ ισχυρό μέσο κοινωνικής δικαιοσύνης, παρ' ότι μελέτες έχουν δείξει ότι, από ένα σημείο και ύστερα, η δωρεάν παιδεία, αν παραμείνει άκαμπτος κανόνας, αρχίζει να λειτουργεί αντίστροφα και να αποβαίνει υπέρ των κατεχόντων. Η αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι, όπως αναδεικνύεται καθαρά και από το βιβλίο του Νίκου Αλιβιζάτου, η αρχή που στη συνταγματική μας ιστορία έχουμε τονίσει περισσότερο από όλες τις άλλες. Ενώ είναι πέρα για πέρα σωστό να δίνουμε έμφαση στην αρχή αυτή, η έμφαση δεν πρέπει ωστόσο να φτάνει σε υπερβολή ώστε να αποβαίνει σε βάρος των υπόλοιπων δύο αρχών. Στο ζήτημα θα επανέλθω σε λίγο.

Τρίτη είναι η αρχή της ποιότητας και αξιοκρατίας. Είναι μια αρχή που διακρίνεται πίσω από πολλές θέσεις του Νίκου Αλιβιζάτου, δεν την αναφέρει όμως ρητά και άλλωστε δεν έχει σχεδόν πουθενά τονιστεί στην όλη δημόσια συζήτηση για την παιδεία, και εννοώ εδώ ειδικά την Ανώτατη,

όπου πρέπει να της αναγνωριστεί ξεχωριστό βάρος. Αξιοκρατία στην ανώτατη εκπαίδευση σημαίνει ότι το ποιόν της παιδείας στο χώρο αυτό κρίνεται αντικειμενικά, από την ικανότητά των ΑΕΙ και των συνδεδεμένων μαζί τους ερευνητικών ιδρυμάτων να παράγουν νέα γνώση, ότι γνώση σημαίνει επιστημονική αλήθεια που δεν σχετικοποιείται από πρόσωπα και περιστάσεις και ότι επομένως θέση στα Πανεπιστήμια έχουν πρωτίστως όσοι αναδεικνύονται ικανοί να συμβάλουν περισσότερο σ' αυτή την παραγωγή γνώσης. ΑΕΙ χωρίς έρευνα είναι αδιανόητα, όπως είναι αδιανόητη και έρευνα χωρίς αξιοκρατία.

Οι τρεις αυτές αρχές τελούν σε σχέση αλληλεπίδρασης, είναι όμως στην αφετηρία τους σχετικά ανεξάρτητες και δεν πρέπει επ' ουδενί να συγχέονται ή να συμφιζίζονται. Παραδείγματα αλληλεπίδρασης είναι εύκολο να βρεθούν. Το πιο εμφανές από όλα είναι ότι αξιοκρατία και προαγωγή της γνώσης είναι αδιανόητες χωρίς ελευθερία της διδασκαλίας και της έρευνας, αλλά και χωρίς μέριμνα της πολιτείας για την εξασφάλιση αναγκαίων πόρων και τη σωστή κατανομή τους, και μάλιστα με τη βεβαιότητα ότι κάποιες προσπάθειες μπορούν να αποβούν άκαρπες ή να αποδώσουν πολύ μακροπρόθεσμα και έτσι, η χρηματοδότηση είναι λανθασμένο να εξαρτηθεί ευθέως από την παραγωγή απτών και άμεσων επιστημονικών αποτελεσμάτων. Επίσης χωρίς κοινωνική δικαιοσύνη και χωρίς ισότητα πρόσβασης στην παιδεία όχι μόνο η ελευθερία θα είναι ελευθερία των λίγων, αλλά και η αξιοκρατία θα χάσει το νόημά της, επειδή η κοινωνική ανισότητα ως προς την παιδεία επιφέρει ηθική απογοήτευση και καταστρέφει το ακαδημαϊκό κλίμα, εντός του οποίου και μόνο είναι δυνατή η άνθηση της εκπαίδευσης και η παραγωγή γνώσης.

Τα πράγματα δεν είναι όμως δυστυχώς πάντα τόσο αρμονικά. Μεταξύ των τριών βασικών αρχών υπάρχουν εντάσεις και συγκρούσεις, και είναι επιτακτικό να βρούμε τον τρόπο σύμμετρης ικανοποίησής τους. Θα αναφέρω μόνον ορισμένες από αυτές, με πρώτες όσες στρέφονται γύρω από το ρόλο του κράτους σε σχέση με την ανώτατη ιδίως παιδεία.

Επιμένουμε ότι η παιδεία είναι δημόσιο αγαθό. Είναι πράγματι ένα πολύ ωραίο σύνθημα. Τι όμως ακριβώς σημαίνει και, ιδίως, τι δεν μπορεί να σημαίνει; Σημαίνει ασφαλώς ότι είναι ένα κοινωνικό δικαίωμα, με όσα προαναφέραμε, και ότι αποτελεί μείζονα υποχρέωση της Πολιτείας να το προστατεύει και να το προάγει. Σημαίνει επίσης ότι είναι υπόθεση όλων μας, και όχι μόνον ορισμένων ατομικά. Όμως είναι και υπόθεση του καθενός μας ατομικά. Όχι μόνον επειδή το αγαθό της παιδείας πρέπει να κατανέμεται και να αποβαίνει σε όφελος και του καθενός. Αλλά ιδίως επειδή, όπως είδαμε, η παιδεία αποτελεί και ατομικό δικαίωμα, και έτσι, για παράδειγμα, ατομικοί αποκλεισμοί από την εκπαιδευτική διαδικασία, με την επιφύλαξη της αξιοκρατίας, θα ήσαν απαράδεκτοι ακόμη και αν η

πλειοψηφία των πολιτών τους θεωρούσε αναγκαίους για την προαγωγή γενικών εκπαιδευτικών ή άλλων κοινωνικών σκοπών. Έπειτα: Τι σημαίνει η υποχρέωση της Πολιτείας να μεριμνά για την παιδεία; Σημαίνει ασφαλώς ότι το Κράτος οφείλει να εξασφαλίζει τη χρηματοδότηση της παιδείας και να μεριμνά για την οργάνωσή της ώστε να λειτουργεί αποτελεσματικά, καθώς και να εποπτεύει την τήρηση των αρχών, όλων των αρχών, που είδαμε ότι διέπουν την παιδεία. Ταυτόχρονα όμως γνωρίζουμε καλά ότι το Κράτος είναι και πηγή κινδύνων για την παιδεία. Όχι μόνον όταν γίνεται αυταρχικό και ανελεύθερο και τη διοικεί ασφυκτικά και με αθέμιτες επεμβάσεις. Αλλά και όταν, κάτι που δυστυχώς συμβαίνει διαρκώς και που δεν πρέπει να πάψουμε ούτε στιγμή να φωνάζουμε, νοθεύει την εκπαιδευτική πολιτική, εισάγοντας στην παιδεία άλλες, δικές του σκοπιμότητες, είτε αθέμιτες γενικά, είτε θεμιτές μεν σε άλλα πεδία, εντελώς ξένες όμως προς τις αρχές της παιδείας (θα επανέλθω με παραδείγματα). Δημόσιο αγαθό δεν μπορεί, λοιπόν, να σημαίνει αυτόματα και κρατική παιδεία, και προσωπικά δεν θα μπορούσα να συμπλεύσω με κανέναν είδους σύνθημα που να με φέρνει να συμμαχώ, π.χ., με κάποιους που πιστεύουν ότι το Κράτος πρέπει να ελέγχει ακόμη και τα περιεχόμενα της παιδείας, επειδή, ας πούμε, οι γενικοί πολιτικοί στόχοι καθορίζουν και το τι αποτελεί επιστημονική αλήθεια.

Σχετικά θα ήθελα να υπογραμμίσω μια ιδέα του Νίκου Αλιβιζάτου που με εκφράζει απόλυτα. Επειδή η αυτοτέλεια των ΑΕΙ είναι κάτι εντελώς θεμελιώδες, αλλά και επειδή πρέπει να τη συνδέσουμε με τις τρεις αρχές που προανέφερα, νομίζω και εγώ ότι είναι επιτακτική η ίδρυση μιας Ανεξάρτητης Αρχής για την Ανώτατη Παιδεία. Η Αρχή αυτή, που θα εκφράζει και τη σύνδεση της παιδείας προς την κοινωνία των πολιτών, πρέπει να έχει ευρύτατες αρμοδιότητες στη χάραξη και το συντονισμό της εκπαιδευτικής πολιτικής για τα ΑΕΙ. Πρέπει να αποτελείται αποκλειστικά από πρόσωπα που, εδώ και στο εξωτερικό, έχουν διακριθεί και είναι γενικώς αποδεκτά για την επιστημονική τους εμπειρία αλλά και το σθένος και την ανεξαρτησία τους. Και να παίρνουν πολύ στα σοβαρά την ποιότητα και την αξιοκρατία. Η Αρχή αυτή θα μπορούσε, για παράδειγμα, να είναι και η αποκλειστική αρμόδια για την πιστοποίηση των ιδιωτικών τριτοβάθμιων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, αν καταλήξουμε στην άρση της σχετικής συνταγματικής απαγόρευσης.

Επί της αρχής της ποιότητας και αξιοκρατίας θα ήθελα να διατυπώσω, κλείνοντας, λίγες σκέψεις, συνδέοντας το θέμα με τη συζήτηση για το επίμαχο ζήτημα του άρθρου 16 αν τα ΑΕΙ πρέπει να είναι αποκλειστικά κρατικά. Μαζί με τον Νίκο Αλιβιζάτο, θεωρώ ότι η τήρηση των βασικών αρχών στην Ανώτατη Παιδεία είναι το σημαντικό και οι οργανωτικές μορφές έρχονται μετά. Ασφαλώς, όταν μιλάμε για ελευθερία στην Ανώτατη Παιδεία δεν εννοούμε την επιχειρηματική ελευθερία.

Επιδίωξη κέρδους και προαγωγή της γνώσης με καθεστώς ακαδημαϊκών ελευθεριών και με κοινωνικά δίκαιη κατανομή της παιδείας δύσκολα συμβιβάζονται. Αυτό όμως δεν σημαίνει αυτόματα αποκλειστικότητα των κρατικών ΑΕΙ. Πρέπει να ομολογήσουμε ανοιχτά ότι σε όλον τον ευρωπαϊκό χώρο, και όχι μόνο στη χώρα μας, το επίπεδο του κρατικού πανεπιστημίου έχει πέσει δραματικά (με εξαίρεση ελάχιστα ΑΕΙ στη Μ. Βρετανία, που επιβιώνουν ακόμη χάρις στην παράδοσή τους). Αυτό είναι κάτι που πρέπει να μας προβληματίσει. Νομίζω ότι ένας βασικός λόγος αυτής της πτώσης είναι η αδυναμία της κρατικής πολιτικής να σεβαστεί και να τηρήσει απαρέγκλιτα τις τρεις αρχές που προανέφερα. Η πολιτική για τα ΑΕΙ νοθεύτηκε από αρχές ξένες προς την Ανώτατη Παιδεία, πολέμιες ιδίως προς την αρχή της ποιότητας και αξιοκρατίας. Μεγαλύτερο βάρος δόθηκε σε στόχους όπως η πρόσκαιρη απορρόφηση της ανεργίας των νέων, η εκπαίδευση μεσαίας ικανότητας επαγγελματικών στελεχών, η ικανοποίηση τοπικιστικών φιλοδοξιών για την ίδρυση πανεπιστημιακών σχολών και ορισμένα άλλα. Όμως η πτώση της ποιότητας μόνο με νέα, ποιοτικά ιδρύματα, δηλαδή από νέες σχολές ή τμήματα που θα είναι άτεγκτα στην τήρηση της αξιοκρατίας και έτσι, για να μην φοβόμαστε τις λέξεις, θα αναλάβουν ρόλο ελίτ μπορεί να αναστραφεί. Εντύπωση από το βιβλίο του Νίκου Αλιβιζάτου μου προξένησε η πληροφορία ότι παρόμοιες ιδέες για την ποιοτική ανάκαμψη των ΑΕΙ είχε διατυπώσει πριν αρκετά χρόνια ο αείμνηστος Νίκος Σβορώνος.

Αμφιβάλλω βέβαια πάρα πολύ αν, στη χώρα μας, μη κρατικά ιδρύματα μπορούν να αναλάβουν τέτοιο ρόλο, ιδίως με δεδομένη την αδυναμία της Πολιτείας αλλά και της κοινωνίας μας γενικά να επιβάλλει και να τηρεί τους αναγκαίους αυστηρότατους κανόνες τόσο ως προς την ίδρυση όσο και ως προς τη λειτουργία τους. Αμφιβάλλω όμως επίσης πάρα πολύ αν το Κράτος μπορεί να απαγκιστρωθεί από άλλες σκοπιμότητες και να χρηματοδοτήσει χωρίς περιστολές και εκπώσεις, με ανόθευτο σεβασμό των ακαδημαϊκών κανόνων και αρχών, νέες κρατικές σχολές και τμήματα υψηλού επιπέδου που να παίξουν το ρόλο ατμομηχανής, όπως δεν κάνει άλλωστε ούτε σήμερα για την έρευνα γενικά, που, όπως είδαμε, αποτελεί το Α και το Ω μιας παιδείας υψηλού επιπέδου. Επίσης δεν τρέφω πάρα πολλές ελπίδες ότι και η ίδια η ακαδημαϊκή κοινότητα μπορεί να επιδείξει την παρρησία και το θάρρος που χρειάζονται, ώστε να παραμεριστούν εγωισμοί και συντεχνιακές νοστορίες και μεροληψίες. Επαναλαμβάνω όμως με έμφαση ότι συμφωνώ με τον Νίκο Αλιβιζάτο πως ζητήματα οργανωτικής μορφής είναι δευτερεύοντα σε σχέση με το σεβασμό των ακαδημαϊκών κανόνων και αρχών.

Κλείνοντας, ευχαριστώ τον Νίκο Αλιβιζάτο που με το σημαντικό και γενναίο αυτό βιβλίο του δίνει σε όλους μας την ευκαιρία να συζητήσουμε πιο ψύχραιμα και με καλύτερα επιχειρήματα τα

προβλήματα της παιδείας μας και εμένα προσωπικά με βοήθησε να ξεκαθαρίσω κάποιες ιδέες μου, δίνοντάς μου και την ευκαιρία να τις διατυπώσω δημόσια.

Κώστας Γαβρόγλου*

Από την Άνοιξη του 2006 και για έναν περίπου χρόνο, έχει διαμορφωθεί ένα εξαιρετικά σύνθετο πλέγμα διεργασιών για τις αλλαγές στην Ανωτάτη Εκπαίδευση. Οι φοιτητές που διαδηλώνουν, οι πολλοί πανεπιστημιακοί που είναι μαζί τους, ο τεράστιος αριθμός άρθρων και ρεπορτάζ, ο εντυπωσιακός αριθμός επιστημονικών και πολιτικών εκδηλώσεων, οι έντονες διαμάχες και η πολιτική σπέκουλα, έχουν δημιουργήσει μία νέα κατάσταση, όπου ολοένα και περισσότεροι αναζητούν απαντήσεις για την «επόμενη μέρα» της Ανωτάτης Εκπαίδευσης. Βέβαια, οι απαντήσεις εξαρτώνται από το είδος των ερωτημάτων που τίθενται για να απαντηθούν και τον προσδιορισμό των προβλημάτων που αναζητούν λύσεις. Όπως συνήθως γίνεται σε στιγμές κοινωνικής έντασης, δεν υπάρχει καμία κοινωνική συναίνεση ούτε ως προς το είδος των προβλημάτων που καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε, ούτε και ως προς το είδος των ερωτημάτων που καλείται να απαντήσει η πανεπιστημιακή κοινότητα ως προς το μέλλον των πανεπιστημίων. Για ορισμένους, η αλλαγή του άρθρου 16 του Συντάγματος το οποίο, ανάμεσα σε πολλά άλλα που κατοχυρώνει, απαγορεύει την ίδρυση Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων από ιδιώτες, θεωρήθηκε η λύση για όλα τα προβλήματα. Η κυβέρνηση αλλά και αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης προέβλεπαν ένα σχήμα που θα εξασφάλιζε την βελτίωση των δημόσιων πανεπιστημίων: η ίδρυση των ιδιωτικών πανεπιστημίων θα βελτιώσει τα υπάρχοντα, κυρίως λόγω ανταγωνισμού. Όπως, βελτιώθηκαν τα δημόσια νοσοκομεία λόγω των ιδιωτικών ή η δημόσια μέση εκπαίδευση λόγω των ιδιωτικών σχολείων, απάντησαν με δικαιολογημένο κυνισμό, όσοι και όσες διαφωνούν με την προβολή της αλλαγής του άρθρου 16, ως την πανάκεια για το μέλλον των πανεπιστημίων.

Το βιβλίο του Νίκου Αλιβιζάτου δημοσιεύεται σε μία συγκυρία όπου όλοι οι εμπλεκόμενοι σε αυτές τις διεργασίες σχεδιάζουν την επόμενη φάση, που θα είναι η εφαρμογή του νόμου πλαίσιο

αλλά και η αναμονή για το περιεχόμενο των συνταγματικών αλλαγών που θα συζητηθούν στη νέα Βουλή. Σημαντικό, βέβαια, στοιχείο στη διαμόρφωση αυτής της νέας κοινωνικής πραγματικότητας δεν είναι μόνο η προτεινόμενη αλλαγή του άρθρου 16, αλλά η ρήξη στη διαφανόμενη πριν ένα χρόνο συμπαράταξη των δύο μεγαλύτερων κομμάτων για αυτό το θέμα και η αλλαγή στάσης του ΠΑΣΟΚ μετά την κοινωνική πίεση που υπέστη.

Με άλλα λόγια, το βιβλίο κυκλοφορεί σε μία συγκυρία όπου όλοι χρειαζόμαστε να ξανασκεφτούμε τη χρονιά που πέρασε, να αποτιμήσουμε με ένα συστηματικό, έγκυρο και νηφάλιο τρόπο τις προτάσεις για την λύση των προβλημάτων, να επεξεργαστούμε τα επιχειρήματα και τα αντεπιχειρήματα. Σε αυτές τις αναζητήσεις μας, το βιβλίο του Νίκου Αλιβιζάτου αποτελεί σήμερα μία ιδιαίτερα ευπρόσδεκτη συμβολή γιατί πραγματεύεται ένα θέμα που δημιούργησε εξαιρετικά σοβαρές κοινωνικές συγκρούσεις και το πραγματεύεται με έναν ιδιαίτερα συστηματικό τρόπο.

Το βιβλίο του Νίκου Αλιβιζάτου έχει και μία άλλη αρετή. Προβάλλει την πιο ακραία πρόταση από όσες έχουν προταθεί για τις αλλαγές του άρθρου 16. Δεν προτείνει μόνο την δυνατότητα ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων αλλά και την δυνατότητα μετατροπής των υπάρχοντων δημοσίων πανεπιστημίων, από ΝΠΔΔ σε ΝΠΙΔ. Και ταυτοχρόνως, επιχειρηματολογεί ότι οι προτάσεις του αποβλέπουν στην ενίσχυση του δημόσιου πανεπιστημίου, δηλώνοντας συγχρόνως και την αδυναμία της συντηρητικής παράταξης να προχωρήσει στις δέουσες αλλαγές.

Πριν περάσω σε κάποιες αναλυτικότερες διαπιστώσεις σχετικά με όσα υποστηρίζει ο Νίκος Αλιβιζάτος, θα ήθελα να σχολιάσω κάτι που αναφέρει στην αρχή του βιβλίου του.

Είναι πράγματι πολύ δύσκολο σε έναν μη νομικό να καταλάβει ότι η γραφειοκρατική αποτελεσματικότητα και οι αγκυλώσεις που χαρακτηρίζουν σήμερα το ελληνικό πανεπιστήμιο, δεν είναι ζήτημα προθέσεων της οποίας πολιτικής ηγεσίας, ούτε στενομυαλιάς, ούτε μόνον ανεπαρκούς χρηματοδότησης. Είναι κυρίως ζήτημα παρωχημένων θεσμών. (σ. 22).

Πράγματι, ως μη νομικός δεν είμαι σε θέση να κατανοήσω τις επιπτώσεις της τόσο άμεσης εξάρτησης των πανεπιστημίων από τους κανόνες του δημόσιου λογιστικού. Σε αυτήν την υπέρμετρη γραφειοκρατία βασίζει ο Αλιβιζάτος την πρότασή του για την δυνατότητα τα πανεπιστήμια να έχουν την επιλογή να μετατραπούν σε ιδρύματα ΝΠΙΔ. Είναι, βέβαια, προφανές ότι υπάρχει μία σχετική αυτονομία της γραφειοκρατίας ως προς τις ακολουθούμενες πολιτικές και προθέσεις του Υπουργείου. Δεν είναι, όμως, δυνατό να παραβλεφθεί το γεγονός ότι η παραλυτική πολλές φορές γραφειοκρατία είναι αποτέλεσμα συγκεκριμένων πολιτικών πρακτικών και νοοτροπιών που προέβλεπαν τον κρατισμό (και όχι την κρατική μέριμνα), και την έλλειψη εμπιστοσύνης στους πανεπιστημιακούς

(και όχι την συνεργασία μαζί τους για την διοίκηση των πανεπιστημίων). Η πρακτική χρονοβόρου ελέγχου των πάντων εκφράζει πολιτικές που ακολουθήθηκαν για πολλές δεκαετίες από πολλές και διαφορετικές κυβερνήσεις, και μονάχα αν αρχίσουν να αλλάζουν αυτές οι πολιτικές, θα είναι δυνατή η όποια αλλαγή της γραφειοκρατίας στα πανεπιστήμια.

Το βιβλίο του Νίκου Αλιβιζάτου πραγματεύεται πολλά θέματα σε πολλά επίπεδα. Θα ήθελα να σχολιάσω τρία.

- Την αποτίμησή του για την μεταρρύθμιση του 1982 επί ΠΑΣΟΚ.

- Τα επιχειρήματα ιστορικού χαρακτήρα για το γιατί πρέπει να αρθεί η απαγόρευση ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων.

- Και τα θέματα ελευθερίας έρευνας και διδασκαλίας που άπτονται του άρθρου 16.

Οι ριζικές αλλαγές που επέφερε ο νόμος 1268 του 1982 και παρά την δημόσια δήλωση της mea culpa ορισμένων που τον συνέταξαν, δημιούργησαν για πρώτη φορά στην ιστορία της Ελλάδας ένα πανεπιστήμιο που σε πολλούς τομείς κατάφερε να παίζει επί ίσους όρους με πολλά από τα καλύτερα πανεπιστήμια του κόσμου. Αδιαμφισβήτητο τεκμήριο αυτής της αποτίμησης, η συνεργασία με πολλά ξένα ιδρύματα, η συμμετοχή σε πολλά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω διεθνών αξιολογήσεων, η δημιουργία νέων γνωστικών αντικειμένων και οι έντονες ερευνητικές διεργασίες σε αυτά τα γνωστικά αντικείμενα, ο εκσυγχρονισμός των προγραμμάτων σπουδών με την εισαγωγή νέων μαθημάτων που έμεναν έξω από τα πανεπιστήμια για πολλές δεκαετίες, η έκδοση από πανεπιστημιακούς στα ελληνικά πανεπιστήμια εξαιρετικά υψηλού επιπέδου μονογραφιών σε ελληνικούς και ξένους εκδοτικούς οίκους, το πλήθος των διεθνών αναφορών σε εργασίες που πραγματοποιούνται στα ελληνικά πανεπιστήμια, η εκλογή σε θέσεις διδακτικού προσωπικού ατόμων με εντυπωσιακά υψηλά προσόντα, το μεγάλο ποσοστό των υποτροφιών που συνεχίζουν να παίρνουν οι απόφοιτοί μας από πολύ γνωστά πανεπιστήμια και ερευνητικά ιδρύματα και ο εκδημοκρατισμός των άπιστευτα αυταρχικών δομών του. Με άλλα λόγια, το πανεπιστήμιο μετά το 1982, δεν έχει καμία σχέση με το πανεπιστήμιο πριν, και το πρώτο είναι πολύ καλύτερο σε πολλά επίπεδα, από το δεύτερο.

Δεν είναι, όμως, όλα ρόδινα. Υπάρχει ένα τεράστιο πρόβλημα με το γεγονός ότι η απόδοση του μέσου όρου των φοιτητών είναι πολύ χαμηλή, ένας μεγάλος αριθμός μελών του διδακτικού δυναμικού, κυρίως δε πρωτοβάθμιων καθηγητών, δεν έχουν καμία αξιολογή ερευνητική δραστηριότητα και η διδακτική τους παρουσία εκφράζει ουσιαστικά την ανταπόκρισή τους σε διοικητικές υποχρεώσεις, υπάρχουν εκλογές προσωπικού όπου κυριαρχεί η αναξιοκρατία, εκφράζεται μία επιθετικότητα από ορισμένους φοιτητές με κίνδυνο να υπονομευτούν κατακτημένες δημοκρατικές

* Ο Κώστας Γαβρόγλου είναι καθηγητής ιστορίας των επιστημών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

λειτουργίες, και εντοπίζονται συνδιαλλαγές όχι πάντα, αλλά συχνά στην ανάδειξη των διοικητικών οργάνων.

Το δυσεξήγητο, όμως, φαινόμενο δεν είναι γιατί υπάρχουν τα τόσα θετικά στην λειτουργία του Πανεπιστημίου. Το μεγάλο μυστήριο είναι γιατί παρά τις φιλότιμες προσπάθειες των τηλεοπτικών, κυρίως, μέσων να απαξιώνουν την λειτουργία των πανεπιστημίων, παρά την πολιτική του Υπουργείου Παιδείας βασικός στόχος του οποίου είναι να μηχανεύεται τρόπους υπονόμησης ακόμη και των πιο αυτονόμων λειτουργιών του πανεπιστημίου, παρά τις τόσο προκλητικά χαμηλές χρηματοδοτήσεις, παρά τον ακραίο κρατισμό και παρεμβατισμό του Υπουργείου, παρά την γενική αντίληψη καχυποψίας που είναι τόσο απαξιώτική προς την πανεπιστημιακή κοινότητα, παρά το ότι οι πανεπιστημιακοί λειτουργούν τα ιδρύματα με σχεδόν ανύπαρκτο διοικητικό προσωπικό, το μεγάλο μυστήριο, λοιπόν, είναι γιατί δεν τα παρατούν οι πανεπιστημιακοί και να συμβιβαστούν σε μία δημοσιούπαλληλική καθημερινότητα. Και επειδή το φαινόμενο δεν μπορεί να εξηγηθεί με το ότι οι Έλληνες πανεπιστημιακοί έχουν μία ροπή στον μαζοχισμό, θα πρέπει, νομίζω, να αποτιμήσουμε το πανεπιστήμιο στην πορεία του τα τελευταία 25 χρόνια όχι μόνο με τα θετικά και αρνητικά του, αλλά και με τις αντιφάσεις του, αντιφάσεις άλλωστε που δεν είναι μόνο του πανεπιστημίου αλλά και όλων των υπόλοιπων θεσμών μέσα στις απόπειρες που γίνονται για την προσαρμογή στα νέα μεταπολιτευτικά αλλά και διεθνή δεδομένα.

Αλλά αυτό που πρέπει να κρατήσουμε δεν είναι μόνο η αντιφατική πραγματικότητα στο ελληνικό πανεπιστήμιο. Είναι το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι τα πολλά και πολύ καλά που έχουν γίνει, δεν έγιναν από το πείσμα μεμονωμένων προσώπων, αλλά είναι αποτέλεσμα των θεσμικών δυνατοτήτων που δημιουργήθηκαν μέσα από την δυναμική των νομοθετικών αλλά και άτυπων μεταρρυθμίσεων πριν 25 χρόνια –μεταρρυθμίσεις στις οποίες αποτυπώθηκαν οι εξαιρετικά ώριμες διεκδικήσεις του πανεπιστημιακού κινήματος που άρχισε να διαμορφώνεται μετά την πτώση της χούντας και κορυφώθηκε το 1978 με την μεγάλη απεργία των βοηθών και επιμελητών και το 1979 με τις πρώτες φοιτητικές καταλήψεις. Επομένως, οι όποιες αλλαγές προτείνονται, και η αλλαγή του άρθρου 16 είναι μία από τις πιο σημαντικές, πρέπει να αποτιμηθούν μέσα σε αυτό το πλαίσιο, επιδιώκοντας την κατοχύρωση της δυναμικής που εκδηλώθηκε τα τελευταία 25 χρόνια.

Ένα από τα στοιχεία που έθεσε για συζήτηση ο Νίκος Αλιβιζάτος πολύ πριν κυκλοφορήσει το βιβλίο του ήταν ότι η απαγόρευση της ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων έχει ένα αμαρτωλό παρελθόν. Διαβάζουμε στο βιβλίο ότι η απαγόρευση ουσιαστικά καθιερώθηκε μετά την Κατοχή και τον Εμφύλιο με το σκεπτικό να αποτραπεί τυχόν ίδρυση πανεπιστημίων από τους κομμουνιστές,

κάτι που επικρότησε και η δικτατορία, προσθέτοντας και τους φόβους της μέσα από τα λόγια του δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλου ότι «δεν πρέπει να ομιλών με περί το ανοίγματος της ανωτάτης εκπαίδευσης προς τους ιδιώτας», αφού υπήρχε ο κίνδυνος να δημιουργήσει η ΕΟΚ πανεπιστήμιο στην Ελλάδα. Βέβαια, οι φόβοι αυτοί του Παπαδόπουλου ήταν ένα απλό πταίσμα αν τους συγκρίνουμε με τις απόψεις του μετέπειτα Προέδρου της Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Τσάτσου, ο οποίος το 1949 δήλωνε την ρητή αντίθεσή του στην ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων επειδή φοβόταν την λειτουργία ιδρυμάτων με ιδεολογικούς προσανατολισμούς που «δεν είναι προϊόν του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού».

Μήπως, λοιπόν, όσοι θέλουμε να διατηρηθούν οι απαγορεύσεις του άρθρου 16, είμαστε, κατά μία έννοια, «συνεχιστές» αυτής της μισαλλόδοξης και ιδεολογικά σκοταδιστικής λογικής που εμπεριέχεται στο σκεπτικό καθιέρωσης της απαγόρευσης ίδρυσης των ιδιωτικών πανεπιστημίων; Δεν νομίζω. Πρώτον γιατί οι συνθήκες σήμερα είναι εντελώς διαφορετικές και δεν έχουν καμία ισχύ τα επιχειρήματα αυτά. Το σημερινό κράτος δεν είναι το μετεμφυλιακό κράτος, και ακόμη και αυτό το ανάλγητο και γραφειοκρατικό κράτος σήμερα ούτε ως ιδεολογία αλλά ούτε και ως λειτουργία δεν έχει τίποτα το κοινό με το μόρφωμα που κατασκευάστηκε μετά την Κατοχή στην διάρκεια του Εμφυλίου. Και σήμερα οι απαιτήσεις μίας ολόκληρης κοινωνίας από το κράτος είναι η διασφάλιση της δημόσιας παιδείας και ταυτοχρόνως, η προστασία από όσα μπορούν να υπονομεύσουν την λειτουργία αυτής της δημόσιας παιδείας που θα πρέπει να γίνεται προς όφελος ενός όσο γίνεται μεγαλύτερου τμήματος της κοινωνίας.

Δεύτερον, σήμερα, ανάμεσα στα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας υπάρχουν πολλοί αριστεροί, και οι αριστερές ιδέες στις συζητήσεις και στις διδακτικές και ερευνητικές δραστηριότητες είναι απολύτως νόμιμες και ισότιμες με όλες τις άλλες. Αυτό δεν έγινε λόγω εισοδισμού ή κάποιας πονηρής στρατηγικής των αριστερών για την άλωση των πανεπιστημίων. Και οι όποιες αντιθέσεις ακαδημαϊκού ή και διοικητικού χαρακτήρα, συνήθως δεν είναι ανάμεσα σε αριστερούς και τους υπόλοιπους, αλλά εκφράζουν πολύ πιο πολύπλοκες σχέσεις. Η συνύπαρξη, λοιπόν, ατόμων με διαφορετικούς πολιτικούς και ιδεολογικούς προσανατολισμούς, αλλά και ο πλουραλισμός των μεθοδολογιών έρευνας και διδασκαλίας στο σημερινό ελληνικό πανεπιστήμιο, αποτελεί, τελικά, μία δημοκρατική κατάκτηση όλης της κοινωνίας. Αποτελεί, τελικά, μία ακύρωση του αποκλεισμού ενός μεγάλου κομματιού όσων είχαν την δυνατότητα να είναι στα πανεπιστήμια και το αποτέλεσμα μίας στοιχειώδους προσπάθειας που άρχισε στην μεταπολίτευση για να γίνουμε σαν τα πανεπιστήμια σε χώρες της Ευρώπης με διαφορετικές από εμάς ιστορικές πορείες. Οι φόβοι, λοιπόν, του Τσάτσου και του Παπαδόπουλου, ευτυχώς επαληθεύτηκαν

όχι με την ίδρυση διαφορετικών πανεπιστημίων από φορείς αντίπαλων ιδεολογιών, αλλά μέσα στο ίδιο το δημόσιο πανεπιστήμιο. Όσοι, λοιπόν, υπερασπίζονται το άρθρο 16 σήμερα, δεν είναι δυνατό να ταυτιστούν με το σκεπτικό όσων το καθιέρωσαν, που το μόνο που τους χαρακτήριζε ήταν η άκρατη μισαλλοδοξία και η πλήρης υπονόμηση της παιδευτικής λειτουργίας του πανεπιστημίου.

Η αντίθεση, όμως, με την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων σήμερα σχετίζεται με τις τάσεις ιδιωτικοποίησης των δημοσίων και τα σοβαρά προβλήματα ακαδημαϊκής τάξης που θα δημιουργηθούν με την ίδρυση των ιδιωτικών πανεπιστημίων. Το άρθρο 16 δεν απαγορεύει μόνο την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων, αλλά ανάμεσα σε άλλα κατοχυρώνει την ελευθερία της έρευνας και της διδασκαλίας. Συνήθως όσοι προτείνουν την αλλαγή του άρθρου 16, επιμένουν ότι δεν θα πρέπει να αλλάξει η διάταξη που αναφέρεται στην ελευθερία διδασκαλίας και έρευνας. Είναι, όμως, συμβατή η λειτουργία ιδιωτικών πανεπιστημίων με την ελευθερία έρευνας και διδασκαλίας; Δεν νομίζω. Για ποιον λόγο να ανεχθεί η διοίκηση ενός ιδιωτικού πανεπιστημίου να συνεχίσουν το ερευνητικό έργο τους πανεπιστημιακοί που ασχολούνται με θέματα που δεν είναι «ανταποδοτικά»; Μέσα από ποιες διαδικασίες καθορίζεται ο χρόνος που χρειάζεται κανείς για μία συγκεκριμένη έρευνα ώστε να είναι αξιόπιστα τα αποτελέσματα με το πέρας της έρευνας; Και τι θα γίνει αν οι πανεπιστημιακοί σε ένα ιδιωτικό πανεπιστήμιο αρνηθούν να κάνουν έρευνα κατά παραγγελία της διοίκησης; Πόση ελευθερία θα έχει ένας πανεπιστημιακός που εργάζεται σε ιδιωτικό πανεπιστήμιο, να απορρίψει μία καλά χρηματοδοτούμενη έρευνα για θέματα που θεωρεί ήσσονος σημασίας, ενώ θα κρίνει ιδιαίτερα σημαντική μία έρευνα που θα προσκομίζει, όμως, στο πανεπιστήμιό του ελάχιστα έσοδα; Πώς θα αντιδράσει ένας πανεπιστημιακός όταν θα θέλει να διδάξει μαθήματα με σοβαρές απαιτήσεις από τους φοιτητές και για τα οποία δεν θα ενδιαφέρονται πολλοί φοιτητές, ενώ η διοίκηση θα τον παροτρύνει να διδάξει μαθήματα κάπως πιο ελαφριά που δεν θα απαιτούν τόσο προσήλωση από τους φοιτητές; Πόση ελευθερία θα έχει ο διδάσκων να βαθμολογεί κάτω από την βάση; Πώς θα προστατευτεί ένας πανεπιστημιακός αν οι φοιτητές δυσανασχετούν με τις απόψεις του και απαιτούν από την διοίκηση – και η οποία θεωρεί τους φοιτητές πελάτες – να απολυθεί ο διδάσκων; Ενώ θεωρητικά η συνταγματική διάταξη θα τους «καλύπτει», είναι προφανές ότι θα υπάρξουν στην πράξη άπειρα παραθυράκια, για να τιμωρηθούν αυτοί οι απαιτητικοί πανεπιστημιακοί δεόντως, χωρίς να φαίνεται ότι αποπέμνεται λόγω της ανυπακοής τους. Είναι, λοιπόν, σχεδόν σίγουρο ότι η ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων, εγγενώς δεν μπορεί να συμβιβαστεί με την ελευθερία της έρευνας και της διδασκαλίας.

Ας θυμηθούμε τι έγραφε ο Αριστόβουλος Μάνεσης:

Η εκάστοτε κυρίαρχη ιδεολογία ενοχλείται όχι τόσο από την αναζήτηση της γνώσης και της αλήθειας, όσο από την κοινωνολογηση και διάδοσή της. Η ελευθερία της επιστημονικής γνώσης είναι δώρον άδωρον, αν δεν συνοδεύεται από την ελευθερία ανακοίνωσης των συμπερασμάτων της, δηλαδή βασικά από την ελευθερία της διδασκαλίας (Ο Πολίτης, Μάιος 1976).

Η εκάστοτε κυρίαρχη ιδεολογία, για την οποία ομιλεί ο Μάνεσης, θα πρέπει να αναζητηθεί στα ιδιωτικά πανεπιστήμια και σε εκείνες τις νοοτροπίες που θα θελήσουν να ιδιωτικοποιήσουν τα δημόσια. Είναι η ιδεολογία που εκφράζεται από τις εκπαιδευτικές πολιτικές που στοχεύουν σχεδόν αποκλειστικά στην παραγωγή και διάδοση της ωφελιμιστικής γνώσης. Εκείνο, λοιπόν, που απειλείται με έναν ύπουλο τρόπο με την ίδρυση των ιδιωτικών πανεπιστημίων είναι η ελευθερία της έρευνας και της διδασκαλίας, οι οποίες ενδοχόμεως δεν θα καταργηθούν με τις προβλεπόμενες αλλαγές στο άρθρο 16, αλλά θα υπονομευτούν λόγω της συγκεκριμένης θεσμικής λειτουργίας των ιδιωτικών πανεπιστημίων. Δεν αναφέρομαι στα περί αμερικανικών πανεπιστημίων, γιατί η όποια σύγκριση ανάμεσα σε αυτά και τα σχεδιαζόμενα προς ίδρυση ιδιωτικά πανεπιστήμια στην Ελλάδα, εκφράζει την πλήρη άγνοια όσων κάνουν αυτές τις συγκρίσεις.

Για όσους διαφωνούμε με την αλλαγή του άρθρου 16, οι προτάσεις του Νίκου Αλιβιζάτου είναι κόκκινο πανί. Σε μέρες δε έντασης όπως η περίοδος στην οποία κυκλοφορεί το βιβλίο, οι διαχωριστικές γραμμές και τα μανιχαϊστικά σχήματα για το ποιοι είναι οι καλοί και προοδευτικοί και ποιοι είναι οι κακοί και αντιδραστικοί, αποτελούν, δυστυχώς, συστατικό στοιχείο του δημόσιου λόγου. Θα ήταν, όμως, λάθος και άδικο προς τον Αλιβιζάτο αν οι συζητήσεις σχετικά με τις προτάσεις που διατυπώνει γίνουν με βάση αυτά τα αδιέξοδα σχήματα.

Επιπλέον, θα ήθελα να εντοπίσω κάτι που συνειδητοποίησα διαβάζοντας το βιβλίο. Το γεγονός, δηλαδή, ότι οι αντίπαλοι των προτάσεων που προβάλλονται στο βιβλίο, δεν έχουν κάτι αντίστοιχο, δεν υπάρχει με άλλα λόγια μία τόσο συστηματική και νηφάλια ανάλυση των θέσεων όσων υπερασπιζόμαστε το άρθρο 16, όσο καταφέρνει να κάνει ο Νίκος για τις αντίπαλες απόψεις. Και αυτή η πραγματικότητα, ενώ δεν πιστεύω ότι αντανακλά την έλλειψη πειστικότητας των επιχειρημάτων όσων διαφωνούμε με την αλλαγή του άρθρου 16, ενδεχομένως να αντανακλά την φοβία μας να υποβάλλουμε τα επιχειρήματά μας στην τόσο δημόσια δοκιμασία που υποβάλλεται ένα βιβλίο. Στον Νίκο θα πρέπει, πέρα από ο,τιδήποτε άλλο, να αναγνωρίσουμε και το ότι είχε το ακαδημαϊκό αλλά και πολιτικό θάρρος να το κάνει.

Αλεξάνδρα Θεοφίλη*

Θα ήθελα κατ' αρχάς να ευχαριστήσω τον καθηγητή κ. Αλιβιζάτο για τη μεγάλη τιμή που μου έκανε να με προσκαλέσει να μιλήσω για το βιβλίο του: *Πέρα από το 16: τα πριν και τα μετά*.

Η παρουσία ενός φοιτητή στη σημερινή εκδήλωση θεωρώ πως είναι ενδεικτική της ελκρινείας των προθέσεων του συγγραφέα όταν στο βιβλίο του αγωνιά για μια ποιοτική ανώτατη εκπαίδευση που θα ανήκει εξίσου σε όλους: στους καθηγητές, στους φοιτητές και κυρίως στο ίδιο το Πανεπιστήμιο.

Για όποιον γνωρίζει τις γενικότερες απόψεις του κ. Αλιβιζάτου για το Σύνταγμα, το απόσταγμα του βιβλίου, η πρόταση αναθεώρησης του άρθρου 16, αποκτά ένα ειδικό βάρος. Και τούτο γιατί δεν μας έχει συνηθίσει να προβαίνει με ευκολία σε τέτοιου είδους προτάσεις, αλλά αντίθετα μία από τις βασικές θέσεις του που με συνέπεια υποστηρίζει και στα αμφιθέατρα όπου διδάσκει, είναι ότι το Σύνταγμα ούτε μπορεί να λύσει όλα τα προβλήματα της καθημερινότητας ως διά μαγείας, ούτε πρέπει να γίνεται άλλοθι για όσους, φοβούμενοι το πολιτικό κόστος, αποφεύγουν τις λύσεις «εδώ και τώρα» στα προβλήματα αυτά.

Γνωρίζοντας, λοιπόν, αυτές του τις απόψεις δεν θα μπορούσε παρά να είναι αναμενόμενη η δομή που ακολουθεί στο βιβλίο του. Συγκεκριμένα, προτάσσει εκτός από τη γενεαλογία του άρθρου 16, το χρονικό της κακής εν πολλοίς εφαρμογής του από το 1975 μέχρι σήμερα. Έτσι, η αναθεώρηση προβάλλει ως αναγκαιότητα για τον συγγραφέα συνεπεία των ερμηνευτικών αδιεξόδων στα οποία κατά τη γνώμη του οδηγεί τόσο η ανελαστική διατύπωση της ίδιας της διάταξης, όσο και η μέχρι πρότινος πεισματική υπεράσπιση της από τα δικαστήρια.

Διαβάζοντας το *Πέρα από το 16* είδα να αποτυπώνεται σε πολλές από τις σελίδες του με ιδιαίτερη ζωντάνια και ευθύτητα –χαρακτηριστικό δείγμα της ζωντάνιας εξάλλου είναι και το παράρτημα με τα εικαστικά τεκμήρια στο τέλος του βιβλίου– μεγάλο μέρος της δύσκολης πολλές φορές φοιτητικής καθημερινότητας. Το ότι ο κ. Αλιβιζάτος είναι γνώστης της καθημερινότητας αυτής δεν εκπλήσσει, γιατί στο Πανεπιστήμιο είναι παρών. Το ότι επίσης ασχολείται με το σύνολο του άρθρου 16 και με όλα τα ζητήματα που αυτό θέτει με την ίδια επιμέλεια και σοβαρότητα, και όχι μόνο με όσα έφερε στο φως η επικαιρότητα, είναι ακόμη ένα δείγμα της σπουδαιότητας που αποδίδει στο δημόσιο αγαθό της παιδείας.

Έχοντας επομένως κανείς στο νου του τον καθηγητή και διαβάζοντας το συγγραφέα του *Πέρα από το 16*, αυθόρμητα αναρωτιέται: μήπως το άρθρο 16 το έχουμε αδικήσει και θα πρέπει να προσπαθήσουμε να το εφαρμόσουμε σωστά πριν το αλλάξουμε; Ή ακόμη, εάν το αλλάξουμε, είμα-

στε βέβαιοι ότι κατόπιν θα το εφαρμόσουμε σωστά; Θεωρώ ότι πρόκριμα για την απάντηση αυτών των δύο ερωτημάτων είναι το εξής: για ποιον εν τέλει πρέπει να αλλάξει το άρθρο 16;

Αν πρέπει να αλλάξει κυρίως –όχι μόνον, αλλά κυρίως– για να επιτραπεί η σύσταση ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων από ιδιώτες, είναι κατανοητό και βέβαιο κάτι που αποτελεί πρωτίστως μια πολιτική απόφαση. Καθένας μπορεί σε δικαιοπολιτικό επίπεδο είτε να συμφωνεί είτε να διαφωνεί προβάλλοντας και τα ανάλογα επιχειρήματα· δεν μπορεί όμως, να πει πως είναι κάτι που δεν καταλαβαίνει.

Αν ταυτόχρονα με την άρση της υφιστάμενης απαγόρευσης επιδιωχθεί εντίνως, όπως αναλύεται άλλωστε στο βιβλίο, να καταργηθούν και τα όποια αναχρονιστικά δεσμά που το σημερινό 16 επιβάλλει στη λειτουργία του δημόσιου πανεπιστημίου, είναι και ευκαίριο. Αυτό που έχω καταλάβει είναι ότι συμφωνούμε όλοι πως το δημόσιο πανεπιστήμιο χρειάζεται αλλαγή και αναβάθμιση.

Το ότι, όμως, ολόκληρη η μεταρρύθμιση και η πολυπόθητη αυτοδιοίκηση του δημόσιου πανεπιστημίου περνάει από ένα άρθρο του Συντάγματος, αν και έχει βασιμότητα, δεν είναι τόσο πειστικό. Και για να είμαι απολύτως σαφής, η πρόταση που υπάρχει στο *Πέρα από το 16* είναι απολύτως έντιμη, πειστική και κατ' αρχήν ελκυστική. Θεωρώ ωστόσο ότι θα πρέπει να υπάρχουν και τα εχέγγυα πως θα εφαρμοστεί με εξίσου έντιμο και ελκυστικό τρόπο. Δεν θα ήθελα σε καμία περίπτωση η παρατήρησή μου αυτή να εκληφθεί ως μια σπασμωδική κίνηση φόβου απέναντι στην αλλαγή. Συνειδητοποιώ, όπως ο καθένας, ότι η αλλαγή που είναι γνήσια και όχι ψευδεπίγραφη συνοδεύεται –και πάντα πρέπει να συνοδεύεται– από ένα εύλογο ρίσκο.

Ως προς το επιπλέον της δυσπιστίας μου, ίσως αιτιολογείται από το γεγονός πως έχοντας δάσκαλο τον κ. Αλιβιζάτο έχω μάθει από αυτόν «την φαύλη εκείνη παράδοσή μας ως νεοελλήνων», για να χρησιμοποιήσω τα λόγια του, «που θέλει όχι απλώς να δίνουμε ψευτικές υποσχέσεις, αλλά και να τις ενσωματώνουμε στο υψηλότερο, το επισημότερο δυνατό επίπεδο, δηλαδή στο ίδιο μας το Σύνταγμα, αν και είμαστε βέβαιοι ότι δεν θα μπορέσουμε ποτέ –ούτε εμείς, ούτε καν τα παιδιά μας– να τις εκπληρώσουμε».¹

Σε κάθε περίπτωση, έχει δίκιο ο συγγραφέας αποδίδοντας ακριβοδίκαια, θα έλεγα, σε καθέναν τις ευθύνες του –και πρωτίστως στη δική του γενιά– να μιλά για ανασφάλεια των σημερινών φοιτητών απέναντι στην αλλαγή.

Έχει ιδίως δίκιο στο ότι διακρίνει σε μια μερίδα των φοιτητών μια στείρα άρνηση για λόγους «αρχής» και ένα φόβο απώλειας κακώς, κατά τη γνώμη μου, νοούμενων κεκτημένων.

Έχει απόλυτο δίκιο όταν λέει πως το κύριο έλλειμμα ελευθερίας στην ανώτατη εκπαίδευση σήμερα είναι ενδοπανεπιστημιακό. Η ζοφερή αυτή διαπίστωση έχει παραδοξώς και τη θετική της

* Η Αλεξάνδρα Θεοφίλη είναι τεταρτοετής φοιτήτρια της Νομικής Σχολής.

όψη: το να μπορούμε να μιλάμε για κυρίως ενδο-πανεπιστημιακό έλλειμμα συνεπάγεται πως η ακαδημαϊκή ελευθερία από πλευράς κρατικών παρεμβάσεων είναι κεκτημένη. Στο σημείο αυτό εύλογα ανακύπτει το ερώτημα αν θα είναι εξίσου δεδομένη και για τον διδάσκοντα σε κάποιο ιδιωτικό ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα απέναντι στον εργοδότη του. Ερώτημα που δεν παραγνωρίζεται πάντως από τον συγγραφέα, ο οποίος προτείνει την άντληση παραδειγμάτων από το πανεπιστήμιο αγγλοσαξωνικού τύπου. Το ζήτημα, όμως, παραμένει ανοιχτό.

Μιλώντας με επίγνωση της ευθύνης του φοιτητικού κόσμου και ως φοιτήτρια που, για να χρησιμοποιήσω και πάλι τα λόγια του κ. Αλιβιζάτου, δεν συμμερίζομαι την ιδεολογία και τους στόχους αυτής της μερίδας φοιτητών που αντιδρά στα πάντα για λόγους «αρχής», αλλά ανησυχώ ειλικρινά για το μέλλον μου και την ενδεχόμενη υποβάθμιση τόσο του πτυχίου μου, όσο και του δημόσιου

πανεπιστημίου γενικότερα, θα ήθελα να πω ότι σε ένα πράγμα ο κ. Αλιβιζάτος δεν έχει δίκιο: στο ότι φοβόμαστε την αλλαγή επειδή δεν έχουμε εμπιστοσύνη στις δυνάμεις μας.

Αντίθετα, φοβόμαστε την αλλαγή γιατί δεν έχουμε εμπιστοσύνη ούτε σε αυτούς που προτίθενται να την υλοποιήσουν, ούτε όμως και σε εκείνους οι οποίοι, μιλώντας δήθεν εξ ονόματός μας, θέλουν να ελέγξουν τους πρώτους.

Τόσο στους μεν όσο και στους δε, θα πρότεινα να διαβάσουν το *Πέρα από το 16*, παρόλο που μπορεί να μην συμφωνήσουν με τις συγκεκριμένες λύσεις που προτείνει ο κ. Αλιβιζάτος, διότι πριν καταθέσουν τη δική τους πρόταση καλό θα ήταν να έχουν κατά νου τις τέσσερις τελευταίες γραμμές του βιβλίου του: «Για το ξεπέραςμα του ολέθριου αυτού συνδρόμου», εννοεί ο συγγραφέας της ανασφάλειας, «η ευθύνη ανήκει πρώτιστα στην δική μας γενιά. Σε αυτήν απόκειται να πείσει

ότι είναι ειλικρινής, όταν μιλά για μεταρρυθμίσεις. Και προπάντων ότι είναι σοβαρή».

Με τις τέσσερις αυτές γραμμές και παραδίδοντας την πρότασή του σε ανοιχτό διάλογο ο συγγραφέας μας δίνει ο ίδιος το σπουδαιότερο λόγο για τον οποίο αξίζει να διαβαστεί το βιβλίο του: ότι δηλαδή δεν μετρά τόσο η συγκεκριμένη πρόταση που θα διαμορφώσει κανείς για το επίμαχο άρθρο, όσο το να έχει υπόψη του, πριν τη διαμορφώσει, έντιμες απαντήσεις σε ερωτήματα πέρα από το 16, στα πριν και ιδίως στα μετά, ή διαφορετικά, στα γιατί και στα πώς αντίστοιχα του όλου εγχειρήματος.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΗ

- 1 Από τοποθέτηση του κ. Ν. Αλιβιζάτου σχετικά με την επικείμενη συνταγματική αναθεώρηση εις *ΕφημΔΔ (Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου)* 2/2006, σ. 147.

Υψηλάντου 31 • 10675 Αθήνα • τηλ.: 210 7231271 • fax: 210 7254629
 ΒΙΒΛΙΟΠΟΛΕΙΟ ΠΟΤΑΜΟΣ • Σκουφά 32 & Δημόκριτου, τηλ.: 2103621844
 www.potamos.com.gr • info@potamos.com.gr

ΠΟΤΑΜΟΣ

ΒΟΡΙΣ ΠΑΣΤΕΡΝΑΚ

Δόκτωρ Ζιβάγκο

Μετάφραση: Μαρία Τσαντάνογλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΤΑΜΟΣ

Μπορίς Παστερνάκ

Δόκτωρ Ζιβάγκο

Μετάφραση: Μαρία Τσαντάνογλου
 Επίμετρο: Ζακλίν ντε Προυαγιέρ,
 Η υπόθεση Παστερνάκ

Πριν από πενήντα σχεδόν χρόνια έφτασε λαθραία στα χέρια του Ιταλού εκδότη Φελτρινέλλι το σημαντικότερο ρώσικο μυθιστόρημα του εικοστού αιώνα. Το βιβλίο Δόκτωρ Ζιβάγκο παραμένει μια μοναδική αφήγηση των γεγονότων της ρώσικης ιστορίας των πρώτων δεκαετιών του εικοστού αιώνα, μια μεγάλη ερωτική ιστορία και ένα χρονικό εντάσεων, απογοητεύσεων, αλλά και ελπίδας, που μόνο η οξυδερκής συνείδηση ενός μεγάλου συγγραφέα μπορεί να συλλάβει. Και ταυτόχρονα βρίσκεται στην καρδιά του μεγαλύτερου πολιτικού - εκδοτικού θρίλλερ που συντάραξε την Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του 50.

Το μυθιστόρημα εκδίδεται πρώτη φορά αυτούσιο, μεταφρασμένο από τα ρώσικά και συμπληρώνεται με το Επίμετρο όπου παρουσιάζεται όλη η περιπέτεια του βιβλίου και η επικείμενη εξόστωση του, μέσα από την άγνωστη αλληλογραφία των μυστικών υπηρεσιών της τότε ΕΣΣΔ.

σελ. 668, 14x23 εκ., χαρτόδετο, €29,00
 ISBN 960-8350-48-4